

ПРОЯВИ КОРУПЦІЇ В МИТНИХ ОРГАНАХ: УМОВИ, ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ

Аркуша Л. І.

Питанням дослідження корупції в правоохоронних органах приділялася увага багатьма вченими, але, на нашу думку, до сьогодні з криміналістичної точки зору недостатньо розглянуті умови й особливості вчинення окремих проявів корупції в митних органах. Це негативно впливає на процес протидії. Також, на нашу думку, для напрацювання заходів протидії зазначеним проявам злочинної діяльності необхідно детально визначити умови й особливості учинення окремих проявів корупції саме в митних органах.

Проблеми протидії посадовим злочинам розглядалися в працях Р.С. Белкіна, Н.М. Блинова, А.А. Богдановича, Ю.П. Гармасєва, Т.А. Диканової, Б.М. Дудушкіна, В.В. Зоріна, Г.А. Зоріна, А.З. Ігнатюка, В.П. Корж, Н.В. Лисака, Д.П. Маркова, Г.А. Матусовського, Н.Г. Михайлова, В.Е. Осипова, В.І. Остапенка, В.П. Півненко, А.С. Подшибякіна, І.В. Постіки, А.Б. Ремізова, І.Ю. Смотракова, Є.З. Трошкіна, Б.М. Угарова, В.М. Шевчука, В.Ю. Шепітько, В.К. Шакарупа, Л.М. Лобойко, В.І. Юркіна й інших, але дослідження умов і особливостей учинення проявів корупції в митних органах практично відсутні.

Метою статті є дослідження проявів корупції в митних органах, з визначенням умов і особливостей учинення.

Аналіз матеріалів практики свідчить про те, що авторитет митних органів, незважаючи на здійснення ними завдання по виконанню найважливіших функцій держави по безпеці України, громадянами України, іноземцями, особами без громадянства оцінюється не надто високо.

Значна частина громадян переконана в тому, що рівень корупції в митних органах один з найвищих, причому цей висновок зробили не тільки на підставі соціологічних досліджень в Україні, а й у Російській Федерації. Наприклад, за даними А.Н. Коржова, найбільш ураженими хабарництвом були названі сфери діяльності митної служби, органів, що здійснюють реєстрацію комерційних структур, з питань приватизації й керування державним майном, здачі в оренду приміщень.

Такого ж роду висновки дають соціологічні дослідження щодо корупції в митній службі України.

Незважаючи на певні заходи з боку державних і контролюючих органів, рівень корупції в митних органах України продовжує залишатися на колишньому рівні. Деякою мірою це зумовлено тим, що правова наука України залишилася осторонь від розробки науково-обґрунтованих рекомендацій по виявленню корупції в митних органах. Тому не можуть не викликати інтерес досить важливі питання по організації боротьби з корупцією в митних органах, рішення яких є актуальними й для України.

Варто констатувати, що посадові злочини в митних органах характеризуються найвищим ступенем організованості. Величезні доходи, одержувані несумлінними учасниками ЗЕД, які промишляють контрабандою, обертаються у сферах, пов'язаних з незаконним митним оформленням товарів, відхиленням від сплати митних платежів і т.п., дозволяють організованій злочинності виділяти все більш значні суми на підкуп посадових осіб митних органів.

Отже, корупція, як соціальне явище, що характеризується підкупом - продажністю державних службовців [4, 5], у сфері митної справи характеризується підвищеною суспільною небезпекою, що зазіхає не тільки на інтереси

державної служби, а й на економічну безпеку держави.

Це стає очевидним при аналізі особливостей корупції, специфіки організованої злочинності серед чиновників митних органів. Ці особливості мають практичне значення, зважаючи на те, що: зазначені дані, зокрема характеристика корупції й хабарництва в митних органах, відносяться до всіх перерахованих нижче способів вчинення злочинів і характеризують їх; їх знання необхідне для розробки тактичних операцій і слідчих версій для досягнення завдань розслідування.

Вивчення кримінальних справ показало, що 73 % навмисних злочинів цієї категорії відбуваються за мотивами одержання хабарів, 22 % за мотивами іншої корисливої зацікавленості й лише 5 % - за мотивами іншої особистої зацікавленості [3].

При цьому необхідно враховувати, що слідчими органами й судом далеко не завжди при наявності ознак навмисного посадового злочину доводиться встановлювати одержання посадовими особами хабарів. Часто слідчі необґрунтовано перекваліфікують такі дії на посадову недбалість або спрямовують зусилля на доказ іншої особистої зацікавленості, тобто на такі обставини, які більше влаштовують обвинувачуваних, завжди згодних, за інших рівних умов, визнати недбалість, легкомудство, необережність, хибно зрозумілі інтереси служби, прагнення допомогти другові (колезі) й тому подібні некорисливі мотиви, ніж одержання хабара. Отже, слідчі часто "ідуть на повіді" в обвинувачуваних. Іноді через некомпетентність, з помилкових інтересів "урятувати справу", не продовжувати строки досудового розслідування й т.п.

Вивчення масиву кримінальних справ дало можливість виділити наступні загальні форми хабарництва, корисливих та інших особистих мотивів у здійсненні злочинів цієї категорії: вчинення злочинів за мотивами простого (епізодичного) хабарництва, разової допомоги по знайомству, родинному й іншому особистому мотиву, з іншої особистої зацікавленості; вчинення злочинів на основі злочинного "злиття" корумпованих зв'язків посадових осіб митного органа з комерційними й іншими структурами - учасниками ЗЕД регіону, на основі "регулярного" хабарництва за загальне заступництво й потурання по службі, взаємній допомозі в задоволенні інших особистих корисливих інтересів; окремо варто виділити вчинення злочинів на основі аналогічних корупційних зв'язків зі спеціальними агентами митних органів: митними брокерами, митними перевізниками, власниками митних складів та ін.; вчинення злочинів за мотивами, заснованими на незаконному впливі окремих представників місцевих органів влади, вищих та інших контролюючих органів, впливових кіл, великих промислових структур і установ регіону, злочинних організацій; вчинення злочинів за мотивами злочинного приховування, потурання злочинам з боку вищих посадових осіб стосовно нижчих, за мотивами хибно зрозумілих інтересів служби (збереження репутації, хибно благополучної звітності й т.п.).

Просте епізодичне хабарництво найбільш характерно, як ми вже відзначали, у середовищі фахівців і посадових осіб нижчого керівного складу митних органів. Суб'єктами злочину в 92 % проанкетованих кримінальних справ про ха-

барництво, по яких набули чинності вироки суду, є посадові особи цієї категорії. Це найчастіше інспектори відділів, що здійснюють митне оформлення й митний контроль.

У 53 % вивчених справ обвинувачуванням пред'являлося обвинувачення в одержанні хабарів, також і здійснення інших злочинів, вчинених за мотивами їх одержання. З них тільки в 67 % епізодів одержання хабара підсудні були визнані судом винними в їх одержанні, що говорить про серйозні ускладнення слідчих органів у збиранні повноцінних доказів провини. Характерно, що по більшості кримінальних справ слідство мало прямі й побічні докази широкої практики хабарництва, зі своїми "традиціями", типовими ставками за ті або інші дії посадових осіб. Загалом, одержання хабарів цією категорією посадових осіб характеризується невеликими розмірами конкретних сум, однак, при наявності ознак регулярного, систематичного їх одержання. Визначальним моментом для сум хабарів, як правило, є відсоток від суми прихованих, "зеконмлених" в інтересах зацікавлених осіб митних платежів або інших необхідних витрат (плата за навантаження - вивантаження, зберігання й т.п.). Митник, одержуючи хабар, практично завжди знає, яку суму він "заощаджує" зацікавленій особі й одержує відсоток від цієї суми залежно від складності процедури, характеру предмета переміщення, ризику, якому він піддає себе й т.п. Але, як правило, сума хабара не перевищує 50 % "зеконмлених" платежів.

При цьому аналіз місць, де звичайно передавався хабар, показав, що переважно хабарі передаються безпосередньо в митному органі, у кабінеті й т. ін., або поруч з митницею, поруч з будинком і т.п.; 34 % хабарів передаються в місцях, куди спеціально приїжджають для того, щоб уникнути сторонніх, також і в місцях проведення огляду вантажів; 12 % хабарів передаються в автомашині декларантів і митників; в інших місцях - 10 %. У 55 % епізодів хабар передавався в українській валюті, у 40 % - в іноземній валюті, у 5 % - в інших формах (переміщуваними товарами, іншим майном або вигодами майнового характеру). У 55 % випадків одержання хабарів супроводжувалося вимаганням.

У 47 % від загальної кількості навмисних злочинів корислива зацікавленість виражалася, крім інших мотивів, у безкоштовному частуванні в ресторанах, наданні товарів за низькими цінами, в одержанні грошей у борг на тривалі строки без відсотків, або з наступним неповерненням боргу й т.п.

Злочинне "злиття", корумповані зв'язки посадових осіб митного органа з комерційними й іншими структурами-учасниками ЗЕД регіону - одна з найнебезпечніших форм корупції не тільки у сфері митної справи, а й загалом у системі державного керування. З вивчених кримінальних справ тільки 3 % виявлених злочинів мали подібні ознаки. Судова практика по справах такого роду вкрай обмежена. Як правило, суб'єктами таких злочинів є керівники середньої й вищої ланки митних органів: начальники митниць і митних постів, їх заступники й ін.

При цьому посадові злочинці утворюють серед постійних клієнтів митного органа свого роду "коло наближених", які користуються особливою довірою й відвертим потуранням з боку працівників митниці, що може виражатися в наступних ознаках: їх операції по митному оформленню проводяться найбільш оперативно; декларується нижча митна вартість окремих видів товарів, ніж у конкурентів у тому ж регіоні, при цьому їм не доводиться витрачати зусилля на її доведення. У результаті роздрібні ціни на ці товари, як правило, нижче, ніж у тих самих конкурентів, що веде до витиснення

останніх з ринку регіону; по їх клопотаннях їм найчастіше надаються відстрочки оплати митних платежів, дозволи на зберігання товарів, які не пройшли митного оформлення, поза складами тимчасового зберігання; рідше й менш причепливо проводяться перевірки фінансово-господарської діяльності; частіше застосовується звільнення від заходів впливу за митні правопорушення або призначаються м'якші міри, ніж передбачені МК за відповідні правопорушення; іноді, наприклад, їхні експортовані товари випускаються без огляду, додивляються у віддалених місцях і т.п.

У свою чергу, з боку об'єкта потурання, тобто "кишенькового" учасника ЗЕД, можуть проявлятися наступні види "подяки": товари цієї фірми або підприємства часто офіційно закуповуються працівниками митного органа по оптовій або ще нижчій ціні, з розстрочкою оплати; у тій або іншій прихованій формі митний орган одержує спонсорську допомогу, відповідні працівники митного органа одержують кредити, матеріальну допомогу для покупки житла й т.п.; у таких фірмах часто влаштовуються на роботу близькі родичі, друзі митників, одержують явно завищену заробітну плату при мінімумі реальних обов'язків; у свою чергу, наближені люди керівників фірм влаштовуються на роботу в митний орган на "потрібні" посади; передача хабарів носить регулярний характер і, як правило, не за конкретні дії, а за загальне заступництво або потурання по службі, плюс певний відсоток від суми несплачених митних платежів по митному оформленню конкретної угоди; хабарництво й інші корисливі інтереси іноді реалізуються в завуальованих формах. Наприклад: шляхом оплати навчання у вищих навчальних закладах дітей посадових осіб, обмін особистих автомашин на нові, дорожчі, престижні марки, покупка фірмою або її представником конфіскованої автомашини або іншого товару в митниці за заниженою вартістю й потім перепродаж її митникові або його родичеві по такій або ще нижчій ціні й т.п.

Поширено практику, коли працівники прикордонних митниць у такий спосіб забезпечують себе всім необхідним у побуті безкоштовно, по вкрай низьких цінах або нібито в борг. При цьому кожна зі сторін розуміє, що залежно від значення допущених митником "потурань", борг цей може бути й не повернутий. Отже, здійснюються завуальовані форми хабарництва.

На подібній же основі будуються й корупційні зв'язки зі спеціальними агентами митних органів: митними брокерами, митними перевізниками й ін. Маючи особливу сферу діяльності й спеціальну компетенцію, ці особи часто стають "придатками" митного органа для рішення особистих проблем його посадових осіб. Створюється своєрідна "закрита каста", де ведеться "відсівання" неугодних, куди важко проникнути стороннім митним брокерам і т.п. Кожен досвідчений клієнт ЗЕД регіону знає, що з такими брокерами митне оформлення, а також ті або інші пов'язані з ним незаконні операції, також контрабанда, відхилення від сплати митних платежів і т.п., можна провести швидше й безпечніше, однак платити за це необхідно більше й частіше. Отже, останні часто стають своєрідними посередниками в хабарництві між клієнтами митниці та її посадовими особами.

Такі фахівці можуть бути посередниками між несумлінними учасниками ЗЕД і митниками в заниженні митних платежів, недостовірному декларуванні, реалізації товарів, що не пройшли митне оформлення, внесенні неправдивих відомостей про товари до документів [1].

Іноді зловживання в інтересах "кишенькових" брокерських контор і митних перевізників відбуваються

вже при видачі митним органом ліцензії на брокерську діяльність або діяльність митного перевізника. Зрозуміло, такі ліцензії видаються за хабарі й далеко не завжди при дотриманні всіх необхідних умов.

Іноді “за замовленням” такого “кишенькового” брокера, митним органом буквально “виживаються” зі сфери зовнішньоекономічної діяльності регіону конкуренти шляхом: затягування процедури оформлення, що створює додаткові витрати на простій вагонів, на плату за використання складів тимчасового зберігання; постановки під сумнів митної вартості, що заявляється декларантом, документів митної ідентифікації, часто в спірних питаннях застосування меженого тарифу застосовуються найбільш невігідні для особи; частого проведення перевірок, застосування найбільш суворих санкцій за НТП; тяганини й необ’єктивності у вирішенні скарг і т.п. При цьому працівники “опальних” фірм, навіть якщо й усвідомлюють це, однаково не зацікавлені скажитися на дії посадових осіб, оскільки сфера впливу митного органа в регіоні, як правило, досить широка, практика розгляду скарг у вищих митних органах часто несприятлива для заявників.

Вкрай актуальне питання впливу місцевих органів влади, вищих та інших контролюючих органів, впливових кіл, великих промислових структур і установ регіону. Для найбільш безпечного й ефективного налагодження перерахованих корупційних зв’язків деякі посадові особи митного органа часто намагаються заручитися підтримкою цих структур. Для цього є й об’єктивні передумови. Єдиною легальною формою впливу місцевих органів влади на митний орган є узгодження кандидатури його начальника. На практиці незгода місцевих органів влади з конкретною кандидатурою є серйозною перешкодою до призначення на посаду.

За інших рівних умов це є серйозним аргументом у питаннях взаємодії місцевої влади з митницею. А оскільки перші в тих або інших формах здійснюють заступництво окремим учасникам ЗЕД регіону (основним товаровиробникам і підприємствам - платникам податків та ін.), у митні органи часто надходять клопотання про застосування адресних індивідуальних пільг по конкретних поставках, контрактах, особах і т.п., тобто клопотання, які не підлягають задоволенню відповідно до норм митного законодавства.

Іноді такий вплив здійснюється й у нелегальних формах, на основі місництва, заступництва, а іноді завуальованої участі посадових осіб місцевих органів влади в діяльності комерційних структур, включаючи їх зовнішньоекономічну діяльність. Якщо керівництво митниці “іде на повіді” у таких керівників, утворюються місцеві корупційні зв’язки на вищому рівні, перебороти тиск яких на слідство по конкретній справі - вкрай складне завдання.

До подібних форм впливу прибігають і зацікавлені керівники контролюючих органів, впливових кіл, великих

промислових структур і установ регіону.

Постійно шукають можливість поширити свій вплив на митні органи й ватажки кримінальних структур. Узагальнені статистичні дані вказують на щорічний ріст кількості нападів та іншого незаконного впливу й протидії щодо посадових осіб митних органів.

Злочинні організації проявляють значну зацікавленість у частині впровадження своїх людей у митні органи. Наприклад, були спроби впровадження в роботу підрозділів, пов’язаних з використанням обчислювальної техніки. За більші хабарі митникам пропонували зробити незаконне знімання інформації та її продаж. У цьому нерідко минулому зацікавлені й самі корумповані митні чиновники. Так вторгнення в митну статистику уникнути неможливо, якщо “хтось” украв занадто багато. Найпростіший спосіб уникнути відповідальності - знищити всю базу даних, затіяти, наприклад, реорганізацію й зайнятися створенням нових комп’ютерних центрів, більш “просунутих”, але без старої статистики.

Характерно, що джерела найбільш достовірної й повної інформації в цій сфері перебувають у руках саме транспортних прокурорів, які здійснюють нагляд за митними органами. Проведені прокуратурою перевірки дозволяють одержати повні й об’єктивні дані про роботу митних органів і їх клієнтів - учасників ЗЕД і в сполученні з оперативно-розшуковими й слідчими заходами розробити найбільш ефективний механізм протидії проявам корупції в митних органах [2, 121-124].

Література

1. Диканова Т.А., др. Борьба с таможенными преступлениями и отмыванием грязных денег: метод. пособие. - М., 2000.
2. Корж В.П. Криміналістичні аспекти дослідження контрабанди, вчиненої організованими злочинними формуваннями // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. - К.: НДІ “Проблеми людини”, 1998. - Том 10. - С. 121-124.
3. Лаптеакру В. Коррупция: социально-правовые и криминологические проблемы. - Кишинев: Юрид. лит., 1996. - 80 с.
4. Организованная преступность-4. / Под ред. Долговой А.И. - М.: Криминологическая Ассоциация, 1998. - 280 с.
5. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. - М.: ИНФРА-М, 1996. - 400 с.

*Аркуша Л.І.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики Національного
університету “Одеська юридична академія”
Надійшла до редакції 20.09.2012*

УДК 341.11

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВ НА ПРОЦЕС РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Стеценко С. Г.

На сучасному етапі розвитку суспільства додаткові перешкоди й несприятливі умови в діяльності співробітника міліції створюють професіоналізм і активність кримінального елемента, використання ним зброї та інші сучасні засоби вчинення злочинів.

Подальшого теоретичного аналізу й подальшої розробки обґрунтованих рекомендацій по забезпеченню

ефективної роботи співробітників міліції в несприятливих, екстремальних умовах потребують існуючі численні факти протидії діяльності по розкриттю й розслідуванню злочинів, також факти злочинних зазіхань на життя, здоров’я осіб, які здійснюють попередження, розкриття й розслідувань злочинів та інші стрес - фактори.

У діяльності працівників міліції несприятливі профе-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**